

Ο ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΦΩΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΛΩΤΙΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Κωνσταντίνα Σπαντίδου

Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ της
ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ μελαγχολικὴ ἀπάντησις τοῦ νεκροῦ Ἀχιλλεῦα στὸν πολὺπλαγτο ἥρωα τῆς Ὀδύσσειας:

«... βουλοίμην καὶ ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλω
ἀνδρὶ πάρ' ἀκλήρω ὧ μὴ βίωτος πολὺς εἶη,
ἢ πᾶσιν νεκύεσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν¹»

συνιστᾷ τὸ ἀπόσταγμα τῆς θανατικῆς ἀντίληψης τοῦ Ὀμηρικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τῆς Ἑλληνικῆς θανατολογίας, σφραγισμένης ὀριστικὰ μὲ τὴν νίκη τῆς ζωῆς, διὰ τοῦ στόματος ἑνὸς νεκροῦ. Τὸ ἀρχαϊκὸ πνεῦμα αἰσθάνεται ἄφατη ὀδύνη καὶ τρόμος στὴν σκέψιν τοῦ «εἰδώλου», διότι κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν χαρὰ τῆς ὑπάρξεως, ἢ ὁποῖα ὑποβάλλει τὴν ἀναγκαίαν μετὰθεση τῆς θανατικῆς ἰδέας σ' ἓνα σκοτεινὸ κάτω κόσμος, σ' ἓνα Ἄλλου, ἀνίκανο νὰ ἀπειλήσει ἄμεσα τὸ «φίλον φάος» καὶ τὴν «λαμπαδοῦχον ἀμέραν²». Ὁ ποιητικὸς λόγος τοῦ Εὐριπίδη

«τὸ φῶς τοῦδ' ἀνθρώποισιν ἡδιστον βλέπειν,
τὰ νέρθε δ' οὐδέν· μαίνεται δ' ὅς εὔχεται
θανεῖν· κακῶς ζῆν κρεῖσσον ἢ καλῶς θανεῖν»³

ἀποδεικνύει ὅτι καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς κλασσικῆς ἀκμῆς, ὁ θάνατος παραμένει ἢ ἐξουθένωση καὶ ἢ διάλυσις, τὸ ἀπολύτως Ἄλλο ἔναντι τῆς ζωῆς.

Τὴν πρώτην δυνατότητα παραμυθητικῆς θεάσεως τοῦ βασιλείου τοῦ Πλούτωνος προβάλλει ἡ Ὀρφικὴ ἀντίληψις τῶν Ἡλυσίων Πεδίων. Ἀλλὰ ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Ἄδη δὲν παύει νὰ εἶναι ἢ τλημονεστέρα⁴, γιὰ τὴν ἐπιφυλάσσονται μόνον στοὺς ἥρωες καὶ στοὺς ἡμίθεους. Διὰ τῶν Πυθαγορείων, στὴν συνέχεια, εἰσάγονται στοιχεῖα ἠθικά, ὅπως ἡ κάθαρσις τῆς ψυχῆς καὶ ἡ μετεμψύχωσις, τὰ ὁποῖα συνδέουν τὴν φιλοσοφίαν μὲ τὴν ἀτομικὴν σωτηρίαν, γιὰ νὰ ὀδηγήσουν στὴν

¹ Πβ. ΟΜΗΡΟΥ, Ὀδύσσεια 484-491,

² Πβ. ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, *Ιφιγένεια ἐν Αὐλίδι* 1505-1509.

³ Πβ, *αὐτ.* 1250-1252.

⁴ Πβ. ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ, *Μήδεια* 1068.

ήρακλείτεια ένότητα ζωής και θανάτου, όποτε ό θάνατος γεννά την ζωή και αυτή τον θάνατο. Όρόσημο στην πορεία του φιλοσοφικού στοχασμού, για την θαρραλέα ανάληψη του θανάσιμου έντός της ζωής και την αξιοπρεπή αντιμετώπισή του, αποτελεί ή μορφή του Σωκράτη, οί λόγοι του όποιου:

«άλλά μή ου τουτ' ή χαλεπόν, ώ άνδρες, θάνατον έκφυγειν άλλά πολύ χαλεπώτερον πονηρίαν· θάπτον γάρ θανάτου θεϊς»,

θα όδηγήσουν την πλατωνική διάνοηση να περιορίσει την έμβέλεια του δεινού κακού μόνο επί του σώματος⁶, για να εισάγει την άθανασία της ψυχής⁷. Αντιθέτως, ό Αριστοτέλης άποδεικνύει τον σκεπτικισμό του στο Περί ψυχής, για να αντιπαραθέσει τελικά, στα Ηθικά Νικομάχεια, την ψυχική δύναμη στην ψυχική άθανασία.

Η έπιστροφή στον δυϊσμό του Πλάτωνα και στην προϋπαρξη της ψυχής θα γίνει από τον Πλωτίνο, σκοπός του όποιου είναι να όδηγήσει στο θείο την ανθρώπινη ψυχή, άπαλλάσσοντάς την από τα σωματικά δεσμά. Οί περιορισμένες άναφορές των Έννεάδων στο λήμμα θάνατος δέν σημαίνουν την άπουσία της μελέτης θανάτου με την έννοια του προβληματισμού, αντιθέτως ό φιλόσοφος τον θεωρεί ως την άπολύτως άπαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση της σχέσεως της ψυχής με το σώμα, άναγκαία βάση για τον φωτισμό του θανατικού γεγονότος και των προεκτάσεών του, ώστε να όρθωθή ή ίδια ή ζωή ως μελέτη θανάτου⁸ σε όλο της το βάθος, δηλαδή ως θανατική άσκηση.

Συμφώνως προς την όργανωτική άρχή του Πλωτινικού σύμπαντος⁹, μεταξύ σώματος και ψυχής ύπάρχει μιá άμοιβαία έλξη, άπηχούσα τις στωϊκές αντιλήψεις για την παγκόσμια συμπάθεια. Η ψυχή εκλέγει την πτώση στην ύλη για να αυτοβεβαιωθή, διότι ύπάρχει, έντός της, έμφυτη, ή ροπή στην έλευθερία και στην δημιουργική δράση¹⁰. Η ζωή της ψυχής είναι έν-χρονη, συνδέεται με την διάρκεια δια του σώματος, αλλά άνήκει στο αιώνιο ως άπορροή του. Έπομένως, το πρόβλημα του θανάτου, άφου έχει δεδομένη εξέλιξη για το σώμα, ως διάλυση, και για την ψυχή, ως έπιστροφή στο Ένα, μετατίθεται από το *post mortem* στο *ante mortem*. Ο φωτισμός του, πλέον, είναι συνέπεια της στάσεως του άνθρώπου άπέναντι στην θανάσιμη γεγονότητα και της αντιμετωπίσεώς της, είτε ως *factum hrutum*, είτε ως *amor fati*.

Η πρόγευση του θανάτου, σύμφωνα με τον πλωτινικό στοχασμό, έξαρτάται καθοριστικά από την ποιότητα της σχέσεως μεταξύ σώματος και ψυχής, κατά την διάρκεια του βίου. Το περι θανάτου έρώτημα ύπερβαίνει την θνητότητα και αναζητά τα όριά του στην ήθικότητα. Κατά συνέπεια, ό Πλωτίνος

⁵ Πβ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Απολογία Σωκράτους* 39 a.

⁶ Πβ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 70 a,

⁷ ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 107 a, *Πολιτεία* 618 a, *Φαίδρος* 248,

⁸ Πβ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 80.

⁹ ΠΛΩΤΙΝΟΥ, *Έννεάδες* IV 3, 17-20.

¹⁰ Πβ, *άвт.* V, 1, 1.

διακρίνει δύο τύπους ανθρώπων, τὸν ἐσωτερικὸ καὶ τὸν ἐξωτερικὸ, μὲ ἀντίστοιχη διάκριση τοῦ θανάτου σὲ ἀνώτερο ἀληθινὸ παράθυρο στὸ ἀπόλυτο, γιὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔλκεται ἀπὸ τὸ φῶς τῆς παγκόσμιας ψυχῆς — καὶ σὲ κατώτερο, σφραγισμένο ἀπὸ τὸ ζόφος τῆς ὕλης, γιὰ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ αὐτήν.

Ὁ ἐσωτερικὸς ἄνθρωπος, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀντιπαρατίθεται ὀριστικὰ «ἡ ἔνδον ψυχὴ» στὴν «ἔξω ἀνθρώπου σκιάν»,¹¹ βρίσκεται σὲ ἄπαυστη ἐγρήγορη, ἀγωνιζόμενος γιὰ τὴν ἀπόσπασή τῆς ψυχῆς του ἀπὸ τὶς ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις καὶ ἐπιθυμίες, μὲ στόχο τὴν βιωμένη, ἐπαναληπτικὴ, ἐπαφὴ μὲ τὸ θεῖο καὶ μὲ τὸ αἰώνιο. Δὲν ἀγγίζεται ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ πεπρωμένου τέλους καὶ δὲν διαμαρτύρεται ἐναντίον τῆς νεκρικῆς ἀνυπαρξίας. Εἶναι ὁ φρόνιμος, ὁ σπουδαῖος¹², ὁ ὁποῖος γνωρίζει, ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς του ἀναδιπλώσεως, ὅτι ἡ ὁδὸς τοῦ θανάτου εἶναι λυτρωτικὴ, διότι ἐπιτρέπει στὴν ψυχὴ νὰ ἐπιστρέψει στὸ Ἕνα. Ὁ ἄνδρας φιλόσοφος τοῦ Πλατωνικοῦ *Φαίδωνος*, ὁ ὁποῖος «οὐδὲν ἄλλο ἐπιτηδεύεται ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθάναι¹³», ὀλοκληρώνεται μὲ τὸν σπουδαῖο ἄνθρωπο τοῦ Πλωτίνου ποὺ εἶναι βέβαιος ὅτι, ὅταν παύσει νὰ ζῆ, ἡ ψυχὴ του «εἰς τό συγγενές ἀφικνεῖται». Ἡ βεβαιότητά αὐτὴ εἶναι κύημα τῆς ἐσωτερικῆς περιπέτειας πρὸς ἀναζήτηση καὶ εὕρεση τοῦ ἀγαθοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ψυχὴ, φῶς σκεπασμένο ἀπὸ ὀμίχλη¹⁴, καθαίρεται ἀπὸ τὴν καλύπτρα τοῦ γεώδους καὶ ἐκπέμπει τὴν ἀρχέγονη λάμψη της¹⁵. Ὁ αὐγασμὸς της προϋποθέτει τὴν ἠθικὴ καθαρότητα τοῦ προσώπου, τὴν προσήλωσή του στὴν ἀρετή, διότι μόνο τὸ συγγενές μπορεῖ νὰ ἀτενίσῃ τὸ ὅμοιο¹⁶. Ἐπομένως στὸ κρηπίδωμα τοῦ Πλατωνικοῦ «ὀσίως βιῶναι¹⁷» τίθεται ὡς ἀέτωμα ἡ ψυχὴ, «ἡ νοερὰ καὶ ὅλη τοῦ θεοῦ¹⁸», τοῦ Πλωτίνου, ὥστε ἡ βιωματικὴ ἀντίληψη τῆς θεϊκῆς της ψύσεως ἀπὸ τὸν στραμμένο στὰ γόνιμα ἐδάφη τῆς ἐνδοχώρας τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ τὴν ὑπέρβαση τοῦ συμπαγοῦς τοῦ θανάτου. Τότε, μόνο, ἡ ἀρχαϊκὴ ἀπώθησή του ὑπερκερνᾶται καὶ τὸ θανάσιμο συναυξάνεται καὶ ἐπιθυμεῖται ὅσο καὶ ἡ καθαρὴ τῆς ψυχῆς, ἔχοντας ὡς κοινὸ μοχλὸ τὸν ἔρωτα τοῦ ἀγαθοῦ.

Ὁ Πλωτινικὸς ὀρισμὸς τῆς γενναιότητος ὡς ἀφοβίας θανάτου¹⁹ ἐπιτρέπει τὴν βαθύτερη πρόσβαση στὸ νόημα τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, καὶ στὴν σχέση του μὲ τὸν θάνατο, διότι βασίζεται στὴν *φυγῆ*²⁰, στὴν στροφὴ στὰ μύχια τοῦ εἶναι, ὥστε νὰ ὁμοιωθῇ ἡ ψυχὴ του μὲ τὴ θεία φύση, ὅπως ἀποκαλύπτει τὸ συμπλήρωμα τοῦ ἀνωτέρω ὀρισμοῦ «οὐ φοβεῖται δὲ τοῦτο ὅς ἀγαπᾶ μόνος

¹¹ Πβ, *ἀντ.* III 2 15, 48-50.

¹² Πβ, *ἀντ.* 14, 4, 42-34.

¹³ Πβ, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαίδων* 64 a.

¹⁴ Πβ, *Ἐνν.* III 6, 5, 21 22.

¹⁵ Πβ, *ἀντ.* I 6, 5, 50-53.

¹⁶ Πβ, *ἀντ.* I 6, 9, 29-31.

¹⁷ Πβ, ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *ὄπ.* παρ. 114 e.

¹⁸ Πβ, *Ἐνν.* I 6, 5, 13-15.

¹⁹ Πβ, *ἀντ.* I 6, 6, 8-11.

²⁰ Πβ, *ἀντ.* I 1, 2, 1.

γενέσθαι»²¹. Ο Πλωτίνος προβάλλει τὸν μοναχικὸ ἄνθρωπο ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν ἄνδρῆ, διότι ἐρᾶται τὴν μοναξιά, μὲ τὴν ἐννοία ὅτι ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸ δέλεαρ τῆς ἐξωτερικῆς πραγματικότητος, γιὰ νὰ ἀνοίξει τὸν μονώτη διάλογο μὲ τὰ ἔγκατά του, ὅπως οἱ μυστικοὶ ἀποδημητές. Τὸ ἐσωτερικὸ του βύθισμα δὲν εἶναι ἀρρωστημένη ἀπόδραση ἀπὸ τὰ κοσμικὰ προβλήματα ἢ μηδενιστικὸς ἐφησυχασμός, ἀλλὰ μεταφυσικὴ ἀνάγκη ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ἐνόραση τοῦ ἀληθοῦς, ἀνάλογη μὲ τὴν χαϊντεγγεριανὴ ἀγωνία²² ἢ ὁποῖα ἀποκαλύπτει τὴν θανάσιμη ρίζα τοῦ εἶναι, τὸ εἶναι — πρὸς — θάνατον ὡς βάση τοῦ ἀυθεντικοῦ ζῆν.

Ἡ ἐσωτερικὴ ἀναχώρηση εἶναι τὸ ἔρεισμα καὶ ἡ προϋπόθεση τοῦ μυστικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς ἐκστάσεως, κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ὁποίας αἴρεται ἡ διάκριση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, γιὰ νὰ μεταφερθῆ τὸ ἐγὼ σὲ μία κατάστασι θανάσιμης ὁμοιότητος²³. Σ' αὐτὴν τὴν φάση τοῦ ἀπολύτου ἀπλοῦ, ἡ ψυχὴ δὲν ἔχει ἀντίληψη τῆς σωματικῆς παρουσίας οὔτε συνείδηση ἐαυτῆς. Βρίσκεται στὴν κατάσταση τῆς νεκρικῆς ἀνυπαρξίας, νοιώθοντας ἀμυδρὰ ὅτι ἐπιστρέφει στὸ φῶς τοῦ Ἐνός, τὸ ὁποῖο ἦταν πάντα παρόν, ἀλλὰ ἦταν ἀνίκανη νὰ τὸ διακρίνει, ὡς ἀκάθαρτη. Διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐκστασιακοῦ θαύματος ἢ θανατικῆς γεγονότητος ἀποσπᾶται ἀπὸ τὴν *hora incerta*²⁴ τοῦ μέλλοντος, γιὰ νὰ ἐντεθῆ στὴν μυστικὴ ἐμπειρία ἐνός διεσταλμένου παρόντος. Ὁ θάνατος, πλέον, βιώνεται ὡς οἰκειότητα, ἀφοῦ καταφάσκει τὸν σωτήριον ἀποχωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, καὶ ὁ ὀρισμὸς του «ὁ δὲ ἔστι ὁ θάνατος χωρὶς εἶναι τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος²⁵», ἀπομακρύνει, γιὰ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, τὴν ἀνάγνωσή του ὡς *Τρομεροῦ*, γιὰ νὰ τὸν προβάλλει ἐντὸς τῆς ζωῆς, ὡς τὴν ἀποστραμμένη πλευρὰ τῆς, ὡς τὴν σκοτεινὴν τῆς ὄψης.

Τὸ ἀντίθετο ἰσχύει γιὰ τὴν «αἰσχροὴν ψυχὴν» ποὺ «πεποίηκεν αὐτὴν ἀκάθαρτον καὶ πολλῶ τῶ κακῶ συμπεφυρμένην²⁶». Γι' αὐτὴν ὁ θάνατος εἶναι τὸ «κάτω καὶ τὸ σκοτεινόν²⁷»· εἶναι τὸ ἄφατο κακό· ἡ ἐχθρικὴ ὑπόσχεσι τῆς σωματικῆς ἐκμηδενίσεως, διότι ἐκείνη ἢ ψυχὴ τῆς ὁποίας φορέας εἶναι ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος, ὄντας προσηλωμένη στὸ σῶμα καὶ ἐνασχολούμενη ἀποκλειστικὰ μὲ αὐτό, γίνεται σωματοειδής²⁸. Ὁ θάνατος δὲν παύει νὰ εἶναι μέσα στὴ ζωὴ, ἀλλὰ κατὰ διαφοροτικὸ τρόπο, διότι συνιστᾶ τὴν διαρκῆ ἀπειλή· βιώνεται ὡς ἡ ἀπόλυτη ἄρνησι τῆς ὑπάρξεως καὶ ὄχι ὡς ἡ ἔσχατη κατάφασι τῆς ψυχικῆς ἀποδεσμεύσεως. Ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος ἔχει μαζί του τὴν ἀγχώδη σχέση τῆς ἐπικείμενης ἐκμηδενίσεως.

Ἡ ἐπιγραμματικὴ ρήσι «μὴ φιλοσωματεῖν καὶ καθαρὸς γίνεσθαι καὶ τοῦ

²¹ Πβ. *αὐτ.* I 6, 6, 8-11.

²² Πβ Μ. Heidegger, *Was ist Metaphysik*, γαλλ. μτφρ. H. Corbin, Paris. Gallimard, 1938, σσ. 6072

²³ Πβ. *Ἐνν.* I 9 10, 11-12.

²⁴ Πβ. V. JANKÉLEVICH, *La mort*, Paris, Flammarion, 1977, σσ. 154-157.

²⁵ Πβ. *Ἐνν.* I 6 6, 8-11.

²⁶ Πβ. *αὐτ.* I 6. 5, 33-38.

²⁷ Πβ. *αὐτ.*

²⁸ Πβ. Πλ. *Φαίδ.* 83 d.

θανάτου καταφρονεῖν» εἶναι τὸ τελικὸ ὄρθωμα τῆς Πλωτινικῆς διανοήσεως στὸ θανάσιμο ἐρώτημα, διότι ὁ φιλόσοφος θεωρεῖ τὸν ἐνάρετο ἄνθρωπο ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὸν φόβο καὶ τὴν ἄγνοια τοῦ θανάτου, ἐφ' ὅσον εἶναι στραμμένος στὶς ἀρχές τοῦ αἰώνιου καὶ ἀντιλαμβάνεται τὸν ἑαυτό του ὡς «φυτὸν οὐράνιον καὶ ὄχι ἔγγειον²⁹».

Ὁ Πλωτίνος προβάλλει, κατὰ συνέπεια, μία θρησκευτικὴ ἀξιολόγηση τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, διότι ἡ ἀρετὴ δὲν ἀποσκοπεῖ στὴν κοσμικὴ εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου ὡς κοινωνικοῦ ὄντος, ἀλλὰ στὸν ἐσωτερικὸ καθαρισμὸ καὶ στὴν ἀπαγκίστρωση τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν βλαπτικὴ ἐπίδραση καὶ τὴν γοητεία τοῦ ἀλλότριου ὡς πρὸς τὴν οὐσία της, δηλαδή τοῦ σώματος. Κατ' ἀναλογία καὶ ἡ κακία δὲν συνιστᾷ σφάλμα ἠθικῆς τάξεως, ἀλλὰ ἀμάρτημα, μὲ τὴν χριστιανικὴ ἔννοια, τὸ ὁποῖο ἀπομακρύνει περισσότερο τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἀρχέγονη καθαρότητά της.

Ἡ νίκη ἐπὶ τοῦ θανάτου, σταθερὴ ἐξαγγελία τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλωτίνου, συμπίμπει μὲ τὸ «κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος³⁰» τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ διαφέρουν στὸ ὅτι καὶ ἡ πλατωνικὴ καὶ ἡ πλωτινικὴ ἀνθρωπολογία εἶναι δυαρχικὲς μὲ θέση τῆς ψυχῆς καὶ ἄρνηση τοῦ σώματος, ὁπότε ἡ ἀθανασία ἀφορᾷ μόνο τὸ ψυχικὸ μέρος, ἐνῶ ἡ τῆς Ἁγίας Γραφῆς εἶναι μονιστικὴ μὲ ἀνάλογη πίστη στὴ θέωση καὶ τοῦ σώματος καὶ στὴν ἀνάστασή του «διότι ἐν αὐτῶ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς³¹».

Ἡ ἔνθεση, ἀπὸ τὸν νεοπλατωνικὸ φιλόσοφο, τοῦ θανάτου ἐντὸς τῆς ζωῆς καὶ ἡ αἰσιόδοξη ἐνατένιση τῆς οὐσίας του ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, ἔχει μία ιδιαίτερη ἐπικαιρότητα γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῶν νέων ἐποχῶν, λάτρη καὶ θῦμα τῆς ὕλης. Ἡ ἀπόπνιξη τοῦ ἐνδομύχου, ὁ περιορισμὸς στὸ ἱστορικὸ γίγνεσθαι καὶ ὁ ἐξοβελισμὸς τοῦ χρόνου τῶν ὄραμάτων καὶ τοῦ μυστηρίου ὀριζοντίωσε τὴ ζωῆ-πέτυχε τὴν καταπτωτικὴ τῆς ἀπορρόφηση στὸν κόσμος· τὴν ἀπόκοψε ἀπὸ τὶς προσβάσεις τοῦ οὐπῶ καὶ τοῦ οὐκέτι³², γιὰ νὰ τὴν ἀγκιστρῶσει στὰ κρᾶσπεδα ἐνός ἀποκομμένου παρόντος ποὺ ἐκτίθεται ἀδιάκοπα στὸν φόβο τῆς θανάσιμης προσβολῆς. Ὁ θάνατος συλλαμβάνεται ὡς ἡ πλέον τραυματικὴ ἰδέα γιὰ τὸ ἐγὼ ποὺ ἐξαντλεῖται στὰ ἀνύσματα τῆς βουλήσεως τοῦ ζῆν, ἔχει τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ ἑαυτός του· Ἡ ἔντονη ἐξατομίκευση, ἀσθένεια τῆς ἐποχῆς μας, συνδυασμένη μὲ τὴν αὐταλλοτρίωση καὶ τὴν μοναξιά, σὲ τίποτε δὲν ἀπηχεῖ τὸν ἀληθινὰ μοναχικὸ ἀποδημητὴ ποὺ ἀποσύρεται στὸν ἑαυτό του, γιὰ νὰ ἀνοιχθεῖ στὸν κόσμος.

Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἔνστικτο τοῦ θανάτου στὴν θανατικὴ συνείδηση, ἀνακαλεῖ τὸν ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο τοῦ Πλωτίνου, ποὺ ἔχει ἀποσπασθεῖ ἀπὸ τὴν κάθε εἶδους ἐξωτερικὴ κατοχὴ καὶ βιώνει τὴν πενία³³ ὡς ἀρετὴ ἱκανὴ νὰ

²⁹ Πβ. *Ενν.* V 19, 10, 11-12.

³⁰ Πβ. *Κορινθ.* A 15, 51-57.

³¹ Πβ. *αὐτ.*

³² Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ φιλοσοφία τῆς καιρικότητος*, Ἀθήνα, ἔκδ. Καρδαμίτσα. 1983, σσ. 39-46.

³³ Πβ. L. A. Salome, *Ma vie*, Paris, P.U.F., 1977, σ, 127: «... στὴν ἀρχὴ πενία σήμαινε, γιὰ τὸν ἄνθρωπο γενικὰ καθὼς καὶ γιὰ τὸν ποιητὴ, τὸ γεγονὸς τοῦ νὰ εἶσαι, διαθέσιμος γιὰ τὸ οὐσιῶδες, νὰ μὴν ἀφήνεσαι στὴν

διανοίξει τὸν πεπερασμένο ἀνθρώπινο ὀρίζοντα στὸ συμπαντικὸ φῶς. Ὁ τονισμὸς τῆς πενίας δὲν ὑπονοεῖ ἀποξήρανση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως, ἀλλὰ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς διὰ τῆς θεάσεως τοῦ κόσμου μὲ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ἐπιστροφῆς στὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀπλοῦ. Δὲν θεωρεῖται ὡς στόχος ἡ ἐξόντωση τοῦ ἀμφίσημου, ἀλλὰ ὁ φωτισμὸς καὶ ἡ μεταμόρφωσή του, ὥστε νὰ ὑψωθεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐνότητας³⁴.

Ὁ *homo interior* τοῦ Πλωτίνου ὀδηγεῖ σ' ἓνα σύγχρονο τύπο ἀοκητῆ ἀγίου³⁵ ἐντὸς τῆς ζωῆς, τοῦ ὁποίου ἡ αὐτοσυγκέντρωση δὲν σημαίνει ἀπόδραση ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ ἀνάληψη ἐσωτερικῆ τῆς κοσμικῆς περιπλοκότητας καὶ μεταστοιχειώσεώς της σὲ ἐλευθερία· σημαίνει κατάφαση τῆς ἀνθρώπινης περιπέτειας καὶ διαφάνεια τοῦ θανάτου, ἀποδέσμευση ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τῆς ὕλης καὶ ἔνδυση τῆς πενίας,

«γιατὶ ἡ Πενία εἶναι τὸ λαμπρὸ φῶς τῆς ψυχῆς³⁶»

Καθὼς τὸ γράφει ποιητικὰ ὁ Rilke.

εὐκολία τοῦ ἐπουσιώδους· μιὰ στάση πλούτου (καὶ ἐσωτερικῆς ἀφθονίας)..

³⁴ Πβ. M. MERLEAU-PONTY, *Le visible et l' invisible*, Paris, Gallimard, 1964, σ. 313.

³⁵ Πβ. N. BERDIAEFF, *Πνεῦμα καὶ πραγματικότητα*, μεταφρ. Α, Χατζηθεοδώρου, Ἀθήναι, Ἐκδόσεις τῶν Φίλων, 1968, σ, 123.

³⁶ Πβ. R. M. RILKE, *Oeuvres*, Paris. Seuil. 1972, τ. 2ος, «le livre d'heures» III, σ. 121.